

*До разової спеціалізованої вченої ради по захисту
дисертації на здобуття ступеня доктора
філософії у Дніпровському національному
університеті імені Олеся Гончара
49045, м. Дніпро, просп. Науки, 72*

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію доктора філософії за спеціальністю 052 – Політологія

Костюка Антона Михайловича

«Інституційна еволюція правоконсервативних партій в умовах політичних
трансформацій (на прикладі сучасної Республіки Польща)»,

рецензента, доктора політичних наук, професора,
професора кафедри політології, соціології та публічного управління
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Примуша Миколи Васильовича.

1. Актуальність теми дисертаційного дослідження

Сучасний етап розвитку політичної науки характеризується посиленням уваги до проблем трансформації партійних систем, інституційної стабільності політичних акторів та механізмів адаптації партій до змінного соціально-політичного середовища. Особливої актуальності ці питання набувають у країнах Центрально-Східної Європи, де після завершення періоду посткомуністичних трансформацій сформувалися специфічні моделі партійної конкуренції, що поєднують елементи демократичної консолідації, ідеологічної поляризації та пошуку нових форм політичної репрезентації. Польський досвід становить особливий інтерес для сучасної політології, оскільки саме в Польщі сформувався один із найбільш впливових сегментів правоконсервативної політики в Центрально-Східній Європі.

Особливого значення ця проблематика набуває в умовах сучасних геополітичних трансформацій у Європі, оскільки безпекова криза в Центрально-Східній Європі суттєво змінила співвідношення між питаннями національного суверенітету, європейської інтеграції та зовнішньополітичної орієнтації держав.

У цьому контексті аналіз трансформації правоконсервативних партій Польщі дозволяє краще зрозуміти не лише внутрішню логіку розвитку польської політичної системи, але й ширші тенденції розвитку сучасного європейського консерватизму.

Слід особливо відзначити, що дисертаційне дослідження виходить за межі традиційного аналізу партій виключно через призму електоральної поведінки або програмних документів. Автор пропонує комплексний підхід, у межах якого інституційна еволюція правоконсервативних партій розглядається через взаємозв'язок організаційного, нормативного та дискурсивного вимірів.

Таким чином, тема дисертаційного дослідження є актуальною та має теоретичне і практичне значення, сприяючи поглибленню розуміння процесів партійної інституціоналізації, розвитку правоконсервативних політичних сил та особливостей політичної трансформації країн Центрально-Східної Європи.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукові положення, висновки та результати, представлені у дисертаційному дослідженні, є достатньо обґрунтованими та базуються на комплексній теоретико-методологічній основі.

Важливим теоретичним підґрунтям роботи стали положення історичного інституціоналізму, представленого у працях Дж. Марча та Й. Ольсена, концепції партійної інституціоналізації А. Панеб'янка, С. Мейнворінга та М. Торкаля, а також сучасні підходи до аналізу ідеологій, зокрема концепція морфології ідеологій М. Фрідена. Використання критичного дискурс-аналізу дозволило говорити не лише про зміст програмних положень правоконсервативних партій, але й про механізми формування політичних смислів та способи легітимації певних моделей державного розвитку. Такий міждисциплінарний підхід є методологічно виправданим, оскільки дозволяє досліджувати правоконсервативні партії не лише як організаційні структури, але і як носії

нормативних систем, політичних смислів та дискурсивних практик.

Відтак, цікавою є запропонована автором аналітична модель інституційної еволюції правоконсервативних партій, яка інтегрує три взаємопов'язані виміри: організаційний, нормативний та дискурсивний. Такий підхід дозволяє уникнути спрощеного трактування партійного розвитку виключно через показники електоральної підтримки або формальної організаційної структури.

Достовірність отриманих результатів забезпечується використанням широкої джерельної бази, яка включає програмні документи політичних партій, матеріали парламентських дебатів Сейму Республіки Польща, нормативно-правові акти, наукові публікації польських та зарубіжних дослідників, а також результати сучасних політичних досліджень.

Загалом аналіз змісту дисертації дозволяє зробити висновок, що сформульовані автором положення є логічно взаємопов'язаними, теоретично обґрунтованими та підтвердженими відповідним емпіричним матеріалом.

3. Аналіз структури та змісту дисертації

Структура дисертаційного дослідження Костюка Антона є логічно вибудованою, відповідає визначеній меті, об'єкту та предмету дослідження, а також забезпечує послідовне розкриття поставлених наукових завдань. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Важливо відзначити, що автором чітко визначено методологічну основу роботи, яка включає положення історичного інституціоналізму, теорії партійної інституціоналізації, концепції морфології ідеологій та критичного дискурс-аналізу. Такий підхід відповідає сучасним тенденціям розвитку порівняльної політології та дозволяє комплексно аналізувати складні процеси партійної динаміки.

Перший розділ дисертації **«Теоретико-методологічні засади дослідження правоконсервативних партій Польщі»**, по суті, формує теоретичну основу подальшого аналізу досліджуваної проблеми. У цьому розділі автор здійснює

систематизацію основних підходів до дослідження політичних партій, процесів їхньої інституціоналізації та ідеологічної трансформації. Особливу увагу приділено концепціям партійної інституціоналізації, що дозволяють розглядати партії не лише як інструменти виборчої конкуренції, але і як стабільні політичні організації зі сформованими правилами функціонування, внутрішніми нормами та механізмами відтворення.

Цікавим є прагнення автора поєднати інституціональний та дискурсивний виміри аналізу. Застосування концепції інституціоналізації у поєднанні з критичним дискурс-аналізом дозволило уникнути одновимірного трактування правоконсервативних партій виключно через їхню ідеологічну належність або електоральну поведінку. Натомість вони розглядаються як політичні актори, здатні адаптувати власні організаційні структури, ціннісні орієнтири та комунікативні стратегії відповідно до змін зовнішнього середовища.

Особливої уваги заслуговує аналіз поняття «правий консерватизм» у контексті сучасної європейської політики. Автор демонструє, що правоконсервативні партії Центрально-Східної Європи мають власну специфіку, пов'язану з досвідом посткомуністичної трансформації, процесами європейської інтеграції, питаннями національного суверенітету та змінами суспільних кліважів.

Другий розділ дисертації **«Структурні умови та інституційне становлення правоконсервативних партій Польщі»** присвячено аналізу політичного та соціального контексту формування правоконсервативного сегмента польської партійної системи. У його межах автор досліджує особливості розвитку польського партійного простору після 1989 року, показує вплив посткомуністичної трансформації, інституційної перебудови держави та європейської інтеграції на формування нових політичних акторів.

Важливим є аналіз процесу становлення правоконсервативних партій Польщі не як ізольованого явища, а як результату взаємодії структурних

чинників та політичної агентності. Автор аргументовано показує, що виникнення та зміцнення правоконсервативного сегмента було пов'язане не лише із суспільним запитом на консервативні цінності, а й із здатністю конкретних політичних акторів створювати організаційні структури, формувати стійкі політичні наративи та мобілізувати електоральну підтримку (зокрема, це стосується партії **«Право і справедливість» (PiS)** як центрального актора польського правоконсервативного табору). Автор переконливо демонструє, що інституційна стійкість PiS стала результатом поєднання декількох факторів: розвиненої організаційної мережі, централізованого механізму прийняття рішень, стабільного лідерства, здатності адаптувати політичний дискурс до нових суспільних викликів. Важливим є і розгляд менших правоконсервативних акторів, зокрема «Суверенної Польщі» та «Конфедерації», оскільки це дозволяє уникнути надмірної концентрації уваги лише на одному партійному суб'єкті та показати внутрішню неоднорідність правого політичного спектра Польщі.

Третій розділ дисертації **«Правоконсервативні партії Польщі: інституційна еволюція та емпіричний аналіз»** є центральною частиною дослідження, де авторська теоретична модель отримує емпіричну перевірку. Тут здійснено комплексний аналіз трансформації правоконсервативних партій Польщі упродовж 1990–2025 років, виокремлені ключові етапи їхнього розвитку та механізми адаптації до змін політичного середовища.

Важливою особливістю цього розділу є використання широкої джерельної бази, яка включає програмні документи політичних партій, матеріали парламентських дебатів Сейму Республіки Польща, нормативно-правові акти, політичні заяви та інші емпіричні матеріали. Це дозволило автору виявити закономірності зміни ідеологічних та дискурсивних стратегій даних партій.

Особливий інтерес становить аналіз періоду після 2015 року, коли PiS отримала можливість реалізувати власну політичну програму як провідна урядова сила. Автор показує, що перебування при владі стало, одночасно,

періодом глибокої інституційної трансформації, що охопила сферу державного управління, судову систему, політику пам'яті та відносини з Європейським Союзом.

Окремо слід відзначити аналіз періоду після 2022 року, коли повномасштабна російська агресія проти України суттєво змінила безпековий контекст Центрально-Східної Європи. Автор демонструє, як нові геополітичні умови стали фактором коригування дискурсивних стратегій правоконсервативних партій Польщі, особливо у питаннях національної безпеки, зовнішньої політики та ролі Польщі у регіоні.

Таким чином, структура дисертації та зміст її основних розділів свідчать про послідовне вирішення поставлених дослідницьких завдань. Робота поєднує ґрунтовний теоретичний аналіз із комплексним емпіричним дослідженням, що дозволяє автору зробити аргументовані висновки щодо закономірностей інституційної еволюції правоконсервативних партій Польщі.

4. Оцінка основних наукових результатів та їх новизни

Розроблена автором концептуальна модель аналізу інституційної еволюції правоконсервативних партій, яка поєднує інституційний, організаційний та ідеологічно-дискурсивний виміри, являє собою цікавий і багатообіцяючий інструмент для партіологічної аналітики, оскільки дає можливість розглянути правоконсервативні політичні сили як динамічні інституційні утворення – а відтак, мають цікавий методологічний потенціал.

Евристичний потенціал має і тривимірна аналітична рамка партійної інституційної еволюції, використана автором (суміщення положень теорії інституціоналізації партій, концепції морфології ідеологій М. Фрідена та методологію Critical Discourse Analysis (CDA)). За допомогою такої конвергенції автор отримує можливість простежувати зв'язок між структурними змінами, нормативними орієнтирами та дискурсивними практиками, якими політичні актори як мобілізують електоральну підтримку,

так і формують власну ідентичність.

Цікавим внеском автора є розробка системи емпіричних індикаторів оцінювання інституціоналізації правоконсервативних партій (зокрема, виокремлено такі з них як: електоральна стабільність, організаційна формалізація, рівень політичного впливу, здатність до формування урядових коаліцій, законодавча активність, транснаціональна взаємодія). Ця схема дозволяє здійснити комплексний аналіз партійної динаміки у посттрансформаційному суспільстві.

Таким чином, наукова новизна дисертації полягає не лише у систематизації значного емпіричного матеріалу щодо розвитку правоконсервативних партій Польщі, але й у спробі сформувані цілісну аналітичну модель, яка поєднує інституційний та дискурсивний підходи й створює можливості для подальших порівняльних досліджень політичних трансформацій у країнах Центрально-Східної Європи.

5. Теоретичне та практичне значення одержаних результатів дослідження

Отримані результати дисертаційного дослідження мають важливе значення для подальшого розвитку теорій порівняльної політології. Зокрема, запропонована автором аналітична модель інституційної партійної еволюції, що поєднує інституційний, організаційний та дискурсивний виміри аналізу, може бути використана як методологічний інструмент для вивчення політичних організацій у посткомуністичних та посттрансформаційних суспільствах.

Важливим прикладним результатом дослідження є можливість використання запропонованої системи індикаторів інституціоналізації політичних партій для комплексної оцінки рівня їхньої організаційної стабільності, електоральної стійкості, здатності до політичної мобілізації та впливу на процеси державного управління. Зокрема, дані схеми можуть бути застосовані для діяльності аналітичних центрів, дослідницьких установ та

експертних організацій, які займаються питаннями партійної конкуренції, демократичних трансформацій, європейської інтеграції та політичного розвитку регіону.

Окреме практичне значення мають результати дослідження для розуміння впливу на функціонування сучасних партій їхніх ідеологічних трансформацій та політичного дискурсу. Застосування методології Critical Discourse Analysis (CDA) для розгляду наративної бази публічної риторики правоконсервативних сил може бути використане у подальших експертних дослідженнях політичної комунікації, політичного маркетингу та процесів формування колективних політичних ідентичностей. В освітньому процесі матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані для розробки та викладання навчальних дисциплін із порівняльної політології, партології, політичної соціології, теорії політичних партій, політичних трансформацій та сучасних політичних процесів у країнах Європи.

6. Повнота викладу результатів дисертації в опублікованих працях

Основні результати та висновки дисертаційного дослідження відображено у 3 наукових публікаціях, які входять до переліку наукових фахових видань України. Статті охоплюють ключові тематичні вектори дисертації: теоретизування та методологічні наопрацювання сучасної партології щодо досліджень правоконсервативних партій взагалі – та польських правоконсервативних сил зокрема (*Epistemological Studies in Philosophy, Social and Political Sciences*. 2023), особливості трансформацій польського політичного поля та логіка змін у дискурсивних зусиллях правоконсервативних партій (*Український політико-правовий дискурс*. 2025a), можливості дослідження дискурсивних змін польських правих консерваторів у репрезентації внутрішньо- та зовнішньополітичних викликів, що виникали перед цими політичними силами, коли вони зайняли домінуючу позицію в польському політичному ландшафті (*Український політико-правовий дискурс*. 2025b). Тези конференції

апробують окремі авторські концепти, зокрема: адаптація політичних партій до змінних умов існування суспільства, трансформація наративних практик правоконсервативних сил.

Аналіз представленого рукопису дисертації та наукових публікацій дає підстави констатувати ідентичність публікацій та основних положень дисертації. Це надає автору дисертаційної роботи право публічного захисту дисертації на здобуття ступеня доктора філософії. Сукупність усіх публікацій відображає результати дослідження, що відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Відомості про дотримання академічної доброчесності. У дисертації та наукових публікаціях Костюка Антона Михайловича порушень академічної доброчесності не виявлено.

7. Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації

Загалом позитивно оцінюючи рецензоване дисертаційне дослідження, необхідно зробити певні зауваження та вказати на дискусійні положення, що можуть бути враховані в подальшій науковій роботі автора.

1. Попри значний обсяг використаних польських та англomовних джерел, у теоретичній частині дисертації недостатньо представлені праці українських науковців, присвячені проблематиці інституційного розвитку політичних партій, трансформації партійних систем та сучасних політичних процесів у країнах Центрально-Східної Європи. Доцільним було б ширше використання праць українських дослідників з проблем інституціоналізму, патології та політичних трансформацій, що дозволило б ще повніше інтегрувати результати дослідження у сучасний український науковий дискурс, посилити теоретичну аргументацію роботи та поглибити порівняльний аспект аналізу.

2. Мало б беззаперечний сенс детальніше показати порівняльні перспективи аналізу правоконсервативних партій. Автором у дисертації здійснено певні порівняння розвитку правоконсервативних політичних сил Республіки Польща з відповідними партійними акторами інших держав Європейського Союзу, що дозволило визначити особливості польської моделі інституційної еволюції. Водночас доцільним було б більш детально розкрити відмінності між національними моделями розвитку правоконсервативних партій у країнах ЄС з урахуванням специфіки їхніх політичних систем, електоральних структур та історико-інституційних умов.

3. У дисертації недостатньо розкриті особливості взаємодії правоконсервативних партій Польщі та суспільства. Потребувало б детальнішого висвітлення питання взаємозв'язку між партійними структурами, суспільними групами, електоральними орієнтаціями та механізмами політичної мобілізації, які впливають на інституційну еволюцію правоконсервативних політичних сил. Крім того, доцільним було б детальніше показати регіональні особливості політичної конкуренції у Польщі, зокрема відмінності електоральної підтримки правоконсервативних партій у різних регіонах країни та їхній вплив на розвиток партійної системи.

Загалом, зазначені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи, та спрямовані на подальше поглиблення дослідження проблематики інституційної еволюції політичних партій, їх ідеологічної трансформації та адаптації до умов сучасних політичних змін.

8. Висновки про відповідність дисертації встановленим вимогам

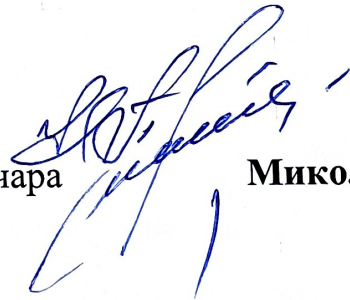
Таким чином, дисертаційне дослідження є самостійною, завершеною кваліфікаційною науковою працею, що в цілому відповідає сучасному рівню політологічної науки та містить цілком обґрунтовані результати проведених наукових розробок, що мають важливе значення для подальшого розвитку політологічної науки та партнології в Україні. Автор продемонстрував уміння

політологічної науки та партології в Україні. Автор продемонстрував уміння науково мислити, системно аналізувати теоретичний матеріал і емпіричні дані, здійснювати їх аналітичне узагальнення.

Дисертаційна робота відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами, внесеними відповідними постановами Кабінету Міністрів України). Враховуючи актуальність теми, наукову новизну отриманих результатів, теоретичне і практичне значення дисертаційного дослідження, вважаю, що здобувач Костюк Антон Михайлович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 052 «Політологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Рецензент:

доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології, соціології
та публічного управління Дніпровського
національного університету імені Олеся Гончара

Микола ПРИМУШ

Олег МАРЕНКО